

**Aldona MOLESZTAK**

## **CZAS WOLNY A UCZESTNICTWO W KULTURZE**

### **Czas wolny a struktura przejawianych zachowań**

Czas wolny jest kategorią której zawsze przypisywano znaczące miejsce w życiu człowieka. Ludzie nadali mu sens, miarę i znaczenie. W społeczeństwie technologicznym używamy, sprzedajemy i kupujemy czas. Ludzie nie chcą tracić czasu na zbędne działania. Czas jest ważny dla każdego i należy go zagospodarować właściwie dzieląc działania na te które obejmują zadania zawodowe, rodzinę i własną realizację.

Czas musi być proporcjonalnie przeznaczony na trzy sfery aktywności życiowej jednostki. To stanowisko M. Czerepaniak-Walczak interpretuje następująco „Zakorzenieni w potrzebie racjonalnego wypełnienia każdej chwili ludzie starają się nie marnować jej, wykorzystywać ją, wypełniać sensownymi czynami użytecznymi dla siebie lub dla zbiorowości” [Czerepaniak-Walczak, 2007, s. 304].

Każda chwila życia człowieka ma przynieść określoną jakość związaną z wykonywaniem obowiązków lub też satysfakcję z działań w sferze czasu wolnego.

Dzisiaj nie liczy się wielkość czasu wolnego ale jakość jego wykorzystywania – „nie marnuj mojego czasu”. Współczesny wizerunek czasu wolnego ujawnia fakt, że podlega on prawom rynku. Oznacza to, że nie jest już tylko i wyłącznie indywidualną sprawą jednostki. Nadanie wartości ekonomicznej tej sferze prowadzi do sprowadzenia człowieka i jego czasu wolnego do zaszeregowania go do określonej grupy konsumpcyjnej.

Czas wolny jest dostępny każdej jednostce przez co staje się towarem który kupujemy wskutek pracy zawodowej. Wartość czasu wolnego jest kształtowana przez dwie przyczyny. Człowiek żyje

w nieustannym pośpiechu a więc każda chwila jest dla niego cenna. Wszystko wokół jednostki żyje w przyspieszeniu i kurczeniu przestrzeni. Czas wolny nie może być zniweczony, trzeba go dobrze wykorzystać. Kształtujący się obszar czasu wolnego jest zagospodarowany przez przemysł i środki masowego przekazu. Wyodrębnione sfery przygotowują ofertę którą sprzedają potencjalnemu odbiorcy. Ten mechanizm doprowadził do wykreowania nowego spojrzenia na czas wolny sprowadzony do nabywania towarów dzięki któremu jednostka ma poczucie zadowolenia, spełnienia.

Dorota Nowalska-Kapuścik stwierdza, że „Czas wolny nie jest zatem okresem „nicnierobiennia”, lecz okresem, w którym dzięki odpowiednio dobranym towarom szybkiej konsumpcji możemy zmanifestować naszą pozycję w pracy i w społeczeństwie.” [Nowalska-Kapuścik, 2008, s. 30]. Rola czasu wolnego w życiu człowieka sprowadza się do szybkiej konsumpcji proponowanej oferty która w efekcie zapewni czy wręcz ugruntuje pozycję w społeczeństwie.

Wielość definicji czasu wolnego doprowadziła do próby ich uszeregowania. W literaturze wyodrębniamy dwa podziały definicji czasu wolnego.

Pierwszy dotyczy podziału na dwie kategorie o charakterze funkcjonalnym i strukturalnym. Jest to podział zastosowany przez M. Czerepanak-Walczak.

Funkcjonalne definicje obejmują swym zakresem funkcje jakie pełni w życiu człowieka czas wolny. Egzemplifikacją tej kategorii jest następujące wyjaśnienie „czas wolny służy doskonaleniu osobowości oraz przywracaniu i utrzymywaniu równowagi psychofizycznej w organizmie człowieka” [Czerepaniak-Walczak, 2007, s. 307].

Natomiast istotą definicji strukturalnych jest wyszczególnienie czynności wykonywanych przez jednostki. Przykładem tej grupy

definicji jest objaśnienie zastosowane przez A. Kamińskiego, który wyróżnia w konsekwencji działania poza czasem wolnym do których zalicza pracę zawodową, kształcenie, zaspokajanie potrzeb fizjologicznych, stałe obowiązki rodzinne. Czas który pozostaje po wykonaniu wyodrębnionych czynności jest czasem wolnym który możemy przeznaczyć na wczasowanie, życie rodzinne, obowiązki społeczne [Kamiński, 1972, s. 297].

Podobnie czas wolny charakteryzuje J. Pięta „jest to część budżetu czasu, która nie jest zajęta przez pracę zarobkową normalną i dodatkową ani przez systematyczne kształcenie się uczelniane, ani przez zaspokajanie elementarnych potrzeb fizjologicznych (sen, posiłki, higiena), ani przez stałe obowiązki domowe (gotowanie, pranie, sprzątanie, opieka nad członkami rodziny niezdolnymi do samoobsługi) i może być spożytkowana bądź na swobodne wczasowanie, bądź na życie rodzinne, obowiązki społeczne i aktywność przynoszącą doraźne korzyści” [Pięta, 2014, s. 25].

Przytoczone definicje dokonują podobnego podziału na czas zatrudnienia, czas wykonywania obowiązków rodzinnych oraz czas przeznaczony na wczasowanie, życie rodzinne, aktywność. Niektóre definicje wykluczają z czasu wolnego działania społeczne, które mogą być związane z pracą zawodową.

Kolejny podział szereguje definicje na trzy grupy ze względu na kryterium: treści, wielkości czasu, funkcje.

Pierwsza grupa definicji sprowadza czas wolny do wyróżnienia w nim wykonywanych czynności.

Drugie podejście opiera się na wyznaczaniu wielkości czasu wolnego jako elementu doby, czyli nadwyżki ponad czas snu oraz wszelkich prac o znaczeniu ekonomicznym oraz zajęć które są związane z wykonywaną działalnością. Wyodrębnione stanowiska obejmują wyłącznie czas wolny w ciągu dnia pracy, co w pewnym stopniu ogranicza ich przydatność w rozważaniach nad problematyką kapitału czasu w życiu człowieka. Przykładem ograniczenia tych

definicji są urlopy lub wakacje spędzane w formie uczestnictwa w ruchu turystycznym.

Trzecia grupa definicji czasu wolnego zawiera określenia mające charakter uniwersalny. W tym ujęciu zagadnienia czasu wolnego są definiowane poprzez pełnione przezeń funkcje. Przykładem jest następująca definicja „czas wolny to część czasu poza pracą, przeznaczanego na fizyczny, intelektualny rozwój ludzi i wypoczynek, to czas wykorzystywany według własnego uznania na wszechstronny rozwój” [K. Naumowicz, 1990].

Zastosowane podziały definicji czasu wolnego dokonują podobnego rozróżnienia na funkcję jaką spełnia czas wolny oraz czynności jakie są w nim podejmowane. Jedna kategoria różnicuje wyodrębnione podejścia bowiem dotyczy wielkości czasu.

Najogólniejszą definicją czasu wolnego jest określenie Jana Pięty stwierdzającego, że jest to czas bez obowiązków, przeznaczony na zajęcia dowolne. Jednostka podejmuje w tym czasie aktywność, która nie jest związana z żadnymi obowiązkami zawodowymi, rodzinnymi czy społecznymi. To jest czas w którym człowiek się spełni. [Pięta, 2014, s. 11].

Maria Czerpaniak-Walczak definiując czas wolny stwierdza, że wyróżnić możemy czas obowiązkowy na który składają się czynności podporządkowane koniecznościom procesów życiowych, oraz czas wolny w którym możemy się zachowywać w sposób niezależny od innych.

Przywołane określenia czasu wolnego wskazują na występowanie w nim czynności które wolne są od wykonywanych obowiązkowych czynności. Ten sam problem występuje w podziale zastosowanym przez K. Naumowicz. Autorka ta stwierdza, że dla osób pracujących i uczących się charakterystyczny jest podział całego kapitału czasu wolnego na dwie zasadnicze części: czas pracy/nauki oraz czas dyspozycyjny, zwany również „czasem poza pracą”. Czas dyspozycyjny to ta „część funduszu czasu

człowieka, która pozostaje mu po odjęciu ustawowo unormowanego czasu pracy lub sumy godzin spędzonych na zajęciach programowych przez uczniów i studentów [K. Naumowicz, 1998, s. 5].

Czas wolny jest bardzo ważnym elementem zadowolenia z życia. Od ilości czasu i sposobów jego wykorzystania zależy jakość wykonywanej pracy, zadowolenia z siebie, zdrowia oraz codziennego samopoczucia [Daszykowska, 2005, s. 9].

Obserwować można obecnie zawłaszczanie przez pracę zawodową i sferę rodzinną sfery czasu wolnego u jednostki. Zmniejszenie czasu jak wcześniej zostało zauważone powoduje, racjonalne, wydajne jego spożytkowanie.

Możemy mówić o charakterystycznych cechach czasu wolnego, gdyż:

- „jest to specyficzna cecha ludzka: tylko ludzie mają czas wolny;
- cechuje go otwartość na zmiany, a jednocześnie tendencja do powtarzania znanych wzorów, podtrzymywania tradycji;
- jest naturalną okazją do kształtowania krytycznej świadomości, a jednocześnie utrwalania i rozwijania tożsamości fałszywej oraz naiwnej (tkwienia w mitach i przesądach);
- umożliwia doświadczanie wolności (albo przymusu) do wykonywania określonych działań, a jednocześnie doświadczanie wolności od konieczności ich wykonywania.” [Czerepaniak-Walczak, 2007, s. 314].

O znaczeniu dla oceny zadowolenia z życia człowieka czasu wolnego decydują takie jego cechy, jak autohedonizm, autoteliczność, dowolność, obniżony poziom samokontroli emocjonalnej, bezinteresowność, nieformalny charakter i odmienność czynności wolnoczasowych.

Dwie pierwsze cechy autohedonizm oraz autoteliczność świadczą, że różne zachowania w czasie wolnym są źródłem

przyjemności i same w sobie stanowią cel jego aktywności. Następną cechą – dowolność rozumiana jest jako swobodny, zgodnie z własnymi oczekiwaniami, zainteresowaniami i potrzebami wybór formy zachowania. Kolejną cechą obejmuje wyrażanie spontaniczności w czasie wolnym. Bezinteresowność wyraża się w braku odpłatności za dokonany wybór działania. Każda jednostka kieruje swoją aktywnością pozazawodową świadomie, ale dobrowolnie bez przymusu wybierając zajęcia zaspokajające najważniejsze potrzeby. Wyróżnione cechy dopełniają nieformalny charakter aktywności będący przeciwnością do obowiązków związanych z pracą zawodową [Winiarski, 1989, s. 80].

Czas wolny pełni różne funkcje w życiu człowieka. Poprzez wyróżnienie funkcji podkreślamy ich znaczenie dla rozwoju.

W literaturze wyróżniamy podział funkcji dokonany przez Z. Dąbrowskiego (1978), K. Naumowicz (1998), K. Przeclawskiego, E. Wnuka-Lipińskiego (1985), M. Winiarskiego (1995), I. Kielbasiewicz-Drozdowską (2002), M. Grochocińskiego (1979).

Wielość i różnorodność funkcji jest związana z nieustannym ich dopełnianiem. Określona forma aktywności może spełniać jednocześnie kilka funkcji

Z. Dąbrowski wyróżnia cztery podstawowe funkcje czasu wolnego: wypoczynek, rozrywkę, rozwój zainteresowań i uzdolnień oraz poszukiwanie własnego miejsca w społeczeństwie [Dąbrowski, 1978, s. 13].

W teorii i badaniach empirycznych powtarzają się uogólnione funkcje, które można według E. Wnuka-Lipińskiego przyjąć za fundamentalne:

- a) funkcje edukacyjne – dobrowolne i niewymuszone zdobywanie wiedzy,
- b) funkcje wychowawcze – obejmujące przyswajanie norm społeczno-moralnych,
- c) funkcje integracyjne – budowanie więzi społecznych, zaspokajanie potrzeb afiliacyjnych, potrzeb uznania,

- d) kontrolne – tworzenie określonych wartości oraz kryteriów ich oceniania,
- e) funkcje rekreacyjne – regeneracja sił psychicznych i fizycznych,
- f) funkcje kompensacyjne – czyli wyrównujące niezaspokojone potrzeby [Wnuk-Lipiński, 1985, s. 89].

Liczba zaproponowanych klasyfikacji funkcji czasu wolnego nie jest ostateczna. W każdej chwili może pojawić się sfera, której dotąd nikt jeszcze nie dostrzegął. Przykładem może być propozycja M. Czerepaniak-Walczak, która zauważyła, że w przytoczonych propozycjach zabrakło funkcji profilaktycznej, terapeutycznej. Wyróżniła także kompensacyjną którą podaje E. Wnuk - Lipiński.

Profilaktyczna funkcja polega na zapobieganiu występowaniu niekorzystnych wpływów środowiska społecznego. Natomiast terapeutyczna dotyczy osłabiania wpływu negatywnych właściwości tkwiących w człowieku [Czerepaniak-Walczak, 1997, s. 32-33].

Funkcje które spełnia czas wolny prowadzą do wyróżnienia zajęć w nim podejmowanych. Przykładem podziału zajęć podejmowanych przez jednostki w czasie wolnym jest propozycja K. Naumowicz. Autorka wyodrębnia następujące zajęcia:

- 1) „Zajęcia umożliwiające regenerację:
  - a) fizyczną: spacer, pewne formy zamiłowań (np. wędkarstwo, grzybiarstwo itp.), leniuchowanie („nic nie robienie”);
  - b) psychiczną: czytanie, słuchanie radia oraz muzyki z płyt i taśm magnetofonowych, oglądanie programów rozrywkowych w telewizji, uczęszczanie do kina, teatru, na koncerty rozrywkowe, uczestnictwo – jako widz, w imprezach sportowych i rozrywkowych, składanie i przyjmowanie wizyt, uprawianie gier towarzyskich, bywanie w lokalach gastronomicznych i gastronomiczno – rozrywkowych.
- 2) Zajęcia umożliwiające rehabilitację: leczenie i profilaktykę chorób, zwłaszcza zawodowych i cywilizacyjnych.

- 3) Zajęcia umożliwiające rozwój fizyczny: uprawianie dla przyjemności różnych dyscyplin sportu (wyczynowych, ale w wydaniu rekreacyjnym oraz sportów masowych).
- 4) Zajęcia umożliwiające rozwój duchowy w sferze:
  - a) Społecznej – prace społeczne w czasie wolnym wraz z uczestnictwem w zebraniach;
  - b) Intelktualnej – dokształcanie w formie zaocznej i wieczorowej, samokształcenie, oglądanie programów telewizyjnych i słuchanie audycji radiowych oświatowych, dokumentalnych, popularno-naukowych itp.;
  - c) estetycznej oraz emocjonalnej: uczestnictwo w kulturze (zwiedzanie muzeów i wystaw, uprawianie zamiłowań artystycznych itp.), wykonywanie praktyk religijnych.”  
[K. Naumowicz].

Powyższa klasyfikacja ze względu na definicje czasu wolnego i jego podział budzi zastrzeżenia. Występuje w niej dokształcanie w formie wieczorowej lub zaocznej oraz rehabilitacja związana z chorobami zawodowymi. Polemizować można z autorką zaliczenia tych zajęć do sfery wolnego czasu. Są to bowiem działania konieczne podejmowane ze względów zawodowych lub zdrowotnych. Wynika z tego, że zawłaszczają one czasie wolnym człowieka. Zgodnie z najszerszą definicją czasu wolnego obejmuje on te momenty które nie są związane z nauką.

Zajęcia umożliwiające udział w kulturze mieszczą się w czwartej grupie zajęć. Uczestnictwo w kulturze sprowadzono do zwiedzania muzeów i wystaw, rozwijania zainteresowań artystycznych. Jest to bardzo wąsko rozumiana partycypacja w kulturze. Pominięto w niej udział w cyberkulturze natomiast słuchanie muzyki, uczęszczanie do kina, teatru zaszeregowano do grupy zajęć umożliwiających regenerację psychiczną. Podejmowana aktywność przez jednostkę może służyć spełnianiu nie tylko jednej wyznaczonej funkcji ale może zaspokajać różne potrzeby.

Rozwijający się obszar cyberkultury, w której uczestniczy znaczna liczba ludzi młodych w niedługim czasie doprowadzi



do sformułowania kolejnych funkcji. Można już dzisiaj zastanowić się nad funkcją rekompensującą wykluczenie w rzeczywistości poprzez działanie w przestrzeni wirtualnej. Anonimowość odbiorcy w cyberkulturze pozwala na nawiązywanie kontaktów, zaistnienie w przestrzeni wirtualnej czy kreację własnej osoby. Nie bez znaczenia dla kształtowania się funkcji pełni tak zwana natychmiastowość. Zgodzić się można z poglądem Z. Melosika, że „w społeczeństwie konsumpcji konstruowana jest tożsamość typu «supermarket» oparta na przekonaniu konsumenta, iż można konstruować się i rekonstruować w sposób wolny i dowolny – wybierając z kulturowych ofert” [Z. Melosik, 2000, s. 133]. Wszystko jest dostępne od razu, „natychmiast”. Charakterystyczne otrzymywanie wszystkiego co potrzebuje jednostka kształtuje nie tylko rynek ofert przygotowany na zaspokojenie potrzeb „od razu” ale nie pozostaje bez wpływu na nią samą. Człowiek otrzymując wszystko błyskawicznie musi nastawić się na takie same zachowania wobec stawianych mu zadań. Ekspresowo zaspokojenie wzajemnych potrzeb stało się cechą charakterystyczną współczesnego świata.

Czas wolny jest sferą realizowaną w wielu obszarach życia człowieka. W niniejszym tekście skoncentruję się na zagadnieniu uczestnictwa w kulturze realizowanego w czasie wolnym.

### **Uczestnictwo w kulturze**

Uczestnictwo w kulturze ma ogromne znaczenie dla podtrzymywania i utrwalania dziedzictwa kulturowego i nastawień kulturalnych. Jednak ich znaczenie i rola w społeczeństwie ulega przemianom. Przyjmując ogólną definicję kultury można stwierdzić, że wszystkie jej sfery ulegają dekompozycji na skutek wielu czynników do których zalicza się przenikanie obcych treści kulturowych ale także apatię kulturową części społeczeństwa. W obszarze tych wpływów kształtuje się współczesny uczestnik, odbiorca i twórca kultury.

Jedną z pierwszych definicji uczestnictwa w kulturze przygotowała A. Kłoskowska [1983, s.431], która rozumie je „jako odbiór podstawowych środków i przekazów ujmowany w powiązaniach i zależnościach od głównych elementów struktury społecznej”.

W podjętych rozważaniach autorka podkreśla znaczenie interakcji społecznych realizowanych bezpośrednio lub pośrednio, które mają znaczenie w procesie kreacji i recepcji dzieł sztuki. W koncepcji uczestnictwa A. Kłoskowskiej znaczenie przywiązuje się do tego kto przekazuje, komu przekazuje, jakie treści przekazuje i jaki wpływ mają treści na odbiorcę. Zgodnie z jej rozumieniem wyróżnia dwie formy uczestnictwa a więc twórczość, kreację koncentrującą się na tworzeniu przekazów symbolicznych i odbiór czyli recepcję kultury [Kłoskowska, 1972, s. 126-136].

J. Gajda definiował bardzo szeroko uczestnictwo w kulturze „jako przyswajanie jej treści i podleganie im, jako proces internalizacji – jako tendencji człowieka do przekształcania siebie i świata w zależności od przyjmowanych różnorodnych wartości kultury. Oznacza ponadto proces tworzenia nowych jej wartości oraz odtwarzania i przetwarzania istniejących” [Gajda, 1982, s. 10-11].

Człowiek poprzez twórcze uczestnictwo w kulturze wyzwala inny, wartościowy odbiór wytworów kultury. Recepcja, zaangażowanie w odbiór kultury może mieć w konsekwencji większą wartość niż sam proces twórczy dzieła [Bobrowicz, 2006, s. 89].

Jolanta Urbanek stwierdza, że uczestnictwo w kulturze obejmuje nie tylko ilość, rodzaj i częstotliwość „odbiorczych kontaktów kulturalnych”, przeżywanie jej wartości, ale także twórczość i odtwórczość artystyczną jednostki. W definicji jest obecny proces nie tylko recepcji ale też ekspresji kontaktu z kulturą. Takie stanowisko prowadzi do wzbogacenia osobowości człowieka w sferze moralnej, poznawczej, estetycznej [Urbanek, 2002, s. 19]. Autorka analizuje wcześniej stanowisko Anny Przeclawskiej, które

stało się fundamentem jej rozumienia. A. Przećławska podaje wąskie rozumienie uczestnictwa w kulturze sprowadzając je do procesu komunikowana społecznego, które polega na przekazywaniu systemu symbolicznych znaczeń i przypisywanych im wartości wymaganych w określonym kręgu kulturowym, który ułatwia jej członkom relacje [Przećławska, 2002, s. 19].

Uczestnictwo w kulturze ma charakter intelektualny a sednem jego jest interpretacja przekazów kulturowych przez odbiorcę [Grad, Kaczmarek, 1996, s. 17].

W literaturze pojawia się wiele terminów używanych zamiennie. Najpowszechniejszym jest występowanie uczestnictwa w kulturze i aktywności kulturalnej. Jan Grad analizując pojęcie aktywności kulturalnej T. Aleksadra (1974), T. Goban-Klasa (1971), J. Niżnika (1975), W. Sroczyńskiego (1989) E. Kasprów (1982) dochodzi do następujących konstatacji: aktywność kulturalna to regularne, stałe, z określoną częstotliwością działanie partycypacyjne w kulturze. Aktywność kulturalna obejmuje równocześnie nie tylko wszelkie zachowania łączące się z udziałem ale także czynne się w nią zaangażowanie. Oznacza to aktywność w konkretnych kołach i sekcjach zainteresowań, które są ofertą instytucji kultury lub działanie w sferze twórczości ludowej, nieprofesjonalnej oraz działalność upowszechnieniową np. samorodny ruch amatorski, kółka samokształceniowe. [Grad, 1997, s.31].

Aktywność kulturalna jest związana z udziałem w różnych formach uczestnictwa w kulturze [Bobrowicz, 2006, s.89].

Takie rozumienie aktywności kulturalnej zwraca uwagę na świadomy i systematyczny kontakt z ofertą instytucji kultury i/lub zaangażowanie w promowanie kultury w regionie, społeczności lokalnej. Aktywność tak rozumiana nie obejmuje oferty zaproponowanej przez telewizję a współcześnie możemy powiedzieć przestrzeni cyfrowej Web 1. W tych sytuacjach podmiot zostaje biernym odbiorcą. Inaczej jest już z Web 2.0 czy cyberkulturą.

Obecnie odbiorca w cyberkulturze może być przetwórcą i twórcą a więc dzięki umożliwieniu komunikowania się może w „domowym środowisku” prowadzić aktywność upowszechnieniową i brać udział w wydarzeniach udostępnianych w internecie. Różnica pomiędzy wcześniejszym a aktualnym ujęciem aktywności kulturalnej sprowadza się do osobistego udziału w konkretnych wydarzeniach a nie aktywnością ujawnianą poprzez nowoczesne środki komunikowania się. Jeśli już mamy mówić o aktywności to teraz nie możemy jej ograniczać tylko i wyłącznie do osobistego udziału w wydarzeniach, bowiem komunikowanie się poprzez przestrzeń wirtualną jest coraz częstsze i bogatsze.

Dostrzegając się różnic między uczestnictwem w kulturze a aktywnością kulturalną dostrzegamy po pierwsze kwestię regularności aktywności jednostki oraz jej zaangażowanie w społeczną płaszczyznę upowszechnienia kultury. Uczestnictwo w kulturze jest pojęciem szerszym zakresowo. Obejmuje ono swym obszarem nie tylko rozwój zainteresowań, pasji oraz twórczych uzdolnień ale jest związane z procesem prowadzącym do zaspokojenia potrzeb i realizacji celów. Uczestnictwo analizuje kontakt z kulturą natomiast aktywność jest wyznaczana poprzez regularność, ciągłość i systematyczność. Rozmiary uczestnictwa w kulturze jak i aktywności kulturalnej bada się za pomocą analizy udziału w ofercie instytucji kultury np. dane frekwencyjne dotyczące liczby odwiedzin teatrów, kin, filharmonii, galerii, muzeów, świetlic, liczbę wypożyczeń książek, liczbę czytelników książek i czasopism. Dzięki zgromadzonym danym można określić poziom aktywności kulturalnej oraz stwierdzić stopień zaangażowania przedstawicieli różnych grup społecznych w partycypację w kulturze [Kłoskowska, 1972, s.129]. Udział w kulturze charakteryzuje się poprzez wybór konkretnych ofert skierowanych do odbiorcy przez różne instytucje.

Józef Karul stwierdza, że w badaniach socjologicznych i pedagogicznych analizuje się aktywność kulturalną identyfikowaną

z uczestnictwem w kulturze a więc kontakt z instytucjami kultury. Stwierdza on, że poza sformalizowanymi formami kontaktu z kulturą istnieją nieformalne spotkania towarzyskie, spacer, wycieczki, indywidualne zainteresowania, które są sposobem aktywności kulturalnej. Kulturalne sytuacje nieformalne wymagają także określonej wiedzy często specjalistycznej, która jednostkę wzbogaca [Kargul, 1996, s. 169]. Uczestnictwo w kulturze obejmuje partycypację w ofercie proponowanej przez instytucje kultury.

Uczestnictwo w kulturze stało się podstawą odniesienia go do wyodrębnionych przez antropolog Antoninę Koskowską trzech układów kultury. Układy są odzwierciedleniem partycypacji społeczeństwa w kulturze.

Pierwszy układ kultury charakteryzuje się cechami ściśle lokalnymi, swoistymi dla danej społeczności. Jest to więc najbliższe środowisko odbiorcy. W układzie tym charakterystyczne cechy obejmują kontakty rdzennych mieszkańców. Relacje między członkami grupy lokalnej najtrudniej jest scharakteryzować. Wynika to z faktu utożsamiania układu z kulturą ludową. Nie ma w tym układzie instytucji które można kontrolować, obserwować. W układzie ujawniają się pasje tkwiące w potencjale społeczności lokalnej. Cechy charakterystyczne układu są związane z obecnością w społeczności twórców ludowych, przekazywaniem przez członków społeczności lokalnej obyczajów i zwyczajów związanych z kalendarzem religijnym i porą roku. Układ ten reprezentuje podstawowe formy uczestnictwa w kulturze [Kłoskowska, 1972, s.61-120].

Drugi układ kultury określany obejmuje ponadlokalną organizację życia kulturalnego. Jest to wyjście poza krąg społeczności lokalnej, poprzez budowanie instytucji kultury. Następuje zaspokojenie potrzeb społeczności lokalnej zgodnie z wytycznymi polityki kulturalnej państwa. Instytucje kultury poprzez przygotowaną ofertę zapewniają ciągłość i stałość funkcji. Początkowo instytucje kultury

były scentralizowane co stanowiło o braku ich samorządności i samowystarczalności bowiem były inspirowane i kontrolowane z zewnątrz. Współcześnie instytucji finansowanych przez państwo jest niewiele. Instytucje same muszą wypracować swój zysk. Recepcja kulturalna w drugim układzie może przybierać formę pośrednią (np. wypożyczanie książki z biblioteki) i bezpośrednią (kontakt z działalnością kulturalną). Cechą charakterystyczną układu jest bezpośrednio przekazywanie symbolicznych treści od nadawcy do odbiorcy. Przykładem jest odczyt lub artystyczna interpretacja dzieła sztuki, lub też udział w sekcji rozwijającej zainteresowania odbiorcy [Kłoskowska, 1972, s.61-120]. W pierwszym i drugim układzie dominuje aktywny sposób partycypacji w kulturze.

Trzeci układ kultury dotyczy środków masowego oddziaływania. Układ ten zmienił się współcześnie poprzez rozwój sieci technologiczno – informatycznej. Czynności kulturalne przejawiane przez społeczność mają charakter receptywny, ściśle bierny. A. Kłoskowska dokonując podziału na trzy układy podkreśliła, że trudno jest o swobodny wybór w sytuacji istnienia jednego programu telewizyjnego czy radiowego są one bowiem źródłem uniformizacji, ujednoczenia [Kłoskowska, 1972, s.61-120]. Współcześnie ten układ ma zupełnie inny charakter ze względu na wielość i różnorodność programów telewizyjnych, radiowych, dostępu do sieci. Analiza oferty stacji komercyjnych i państwowych budzić może wątpliwości dotyczące poziomu oferty, jej zróżnicowana.

D. Jankowski zwraca uwagę na fakt, że wiele przejawów współczesnej kultury masowej wyzwała tendencje prowadzące do uniformizacji osobowościowej ludzi i standaryzacji ich zachowań w dziedzinie uczestnictwa kulturalnego. Takie ukierunkowanie prowadzi nie do rozwoju ale wręcz tłumienia indywidualizacji, twórczości, autoedukacji. Ograniczona zostaje sfera społeczna

na rzecz działalności profesjonalnej oraz rynkowej rywalizacji [Jankowski, 1998, s. 425].

Istnieją liczne elementy, które trudno zakwalifikować do określonego układu kultury. Przykładem są czynności realizowane poza terytorialnymi granicami miasta związane z działaniem pozalokalnych ośrodków kulturalnych. Następuje tutaj wykraczanie poza geograficzną przestrzeń społeczności. Początkowo tradycyjny podział odzwierciedlał kulturę ludową i kulturę miejską, czyli odpowiednio pierwszy i trzeci układ kultury. Kultura ludowa i miejska są skrajnymi biegunami leżącymi naprzeciw siebie.

W obszar kultury ludowej i kultury miejskiej wkracza kultura konsumpcji. Kształtuje się nowa tożsamość typu all inclusive [Melosik, 2010, s. 62]. Nie ma tutaj czasu na poznawanie, kontemplację, rozważanie czy delektowanie się tym co się widzi. Rzeczywistość fizyczna jest postrzegana przez człowieka za pośrednictwem ekranu. Uczestniczymy w wirtualnym świecie lecz fizycznie nie bierzemy w nim udziału. Jednostka jest oddzielona od rzeczywistości systemem okien na świat. Poznajemy i doświadczamy pośrednio świata w którym żyjemy. Cieszymy się namiastką.

Morin interpretuje ten proces następująco: „uczestniczymy w ten sposób w życiu światów bliskich na dotknięcie ręki, niedotykalnych, pozostających poza zasięgiem naszej ręki” [Morin, 2005, s. 558]. Zdobycie informacji jest dla współczesnego odbiorcy najważniejsze. Dąży on do odreagowania, rozluźnienia. Ekran umożliwia przekaz informacji nadawanych przez przemysł kulturowy [Barański, 2010, s. 36]. Odbiorca dokonuje wyboru sfery spełniającej stawiane wymagania i spełniające określone funkcje.

Współczesny różnorodny rynek rozrywki manipuluje ofertą w celu wymuszenia na odbiorcy dokonania wyboru konkretnej oferty. Człowiek nabywa umiejętności poruszania się według ustalonego przez program schematu praktycznego działania. Są one dla niego

jasne i zrozumiałe. Powstaje homogeniczny, ujednolicony habitus zgodny z mechanizmem powolnej zmiany. Proces zmiany następuje od nabycia habitusu w rodzinie który porządkuje szkolne doświadczenia. Szkoła modyfikuje poprzez swój przekaz nadając uporządkowanie kolejnym doświadczeniom. W konsekwencji człowiek jest przygotowany do odbioru i przyswajania przekazów wytwarzanych i rozpowszechnianych przez przemysł kulturalny [Bourdieu, s. 198].

Sedno uczestnictwa w kulturze polega nie tylko na rozumieniu i konsumowaniu kultury, ale na jej permanentnym odtwarzaniu w codziennych społecznych zachowaniach i wytwarzaniu kultury, jej kreacji ale oraz przekazywaniu jej w społecznych interakcjach. Posiadane przez podmiot kompetencje określają charakter uczestnictwa. Zgodnie z takim ujęciem wyróżniamy cztery rodzaje uczestnictwa w których istotą jest system aksjonormatywny. Są one następujące:

- uczestnictwo konformizujące – odtwarzanie i przestrzeganie funkcjonującego systemu aksjonormatywnego;
- uczestnictwo kreatywne, zindywidualizowane, twórcze – respektowanie ładu aksjonormatywnego ale też dopuszczalne przekształcanie jego niektórych składników;
- uczestnictwo pasywne – brak respektowania systemu aksjonormatywnego i jednocześnie nie przeciwstawianie mu innych wartości;
- uczestnictwo destrukcyjne, względnie patologiczne - brak akceptacji lub rozeznania w systemie aksjonormatywnym i przeciwstawienia się mu [Modrzewski, 2004, s. 178].

Zaproponowany podział uczestnictwa społecznego doskonale przystaje do uczestnictwa w kulturze poprzez określenie relacji odbiorcy do przekazu kulturowego. W jakim zakresie system aksjonormatywny jest akceptowany ale też jaką rolę przyjmuje w relacji z dziełem odbiorca.



Inne kryterium w podziale uczestnictwa w kulturze zastosował E. Wnuk-Lipiński wyróżniając dwie formy: twórczość i recepcję. Twórczość oznaczała formułowanie przekazów symbolicznych a recepcja to odbiór tych przekazów. Zarówno twórczość jak i recepcja warunkowana jest kompetencją intelektualną i estetyczną jednostki. W recepcji wyróżniamy fazy: postrzeganie, ocenianie, przyswajanie.

Wskazać możemy zarówno czynniki motywacyjne warunkujące uczestnictwo w kulturze jak i ograniczające je. Można je scharakteryzować w obrębie dwóch biegunów.. I tak uczestnictwo w kulturze jest motywowane przez uwarunkowania do których można zaliczyć:

- „powiększenie swojego stanu posiadania, bogacenie się,
- kolekcjonowanie,
- nawiązywanie stosunków towarzyskich,
- podkreślanie życiowego sukcesu, prestiżu,
- doznawanie wzruszeń estetycznych,
- potrzeba dążeń intelektualnych,
- przynależność do pewnej grupy społecznej” [Bombol, Dąbrowska, 2003, s. 146].

Wyróżnione uzasadnienie uczestnictwa w kulturze oznacza dążenie do utrwalania i świadomego podtrzymywania kontaktu z kulturą symboliczną, rezultatem którego jest specyfika i zakres odbieranych, przetwarzanych treści kultury i związanych z nimi wartości. Jest ono realizowane w obszarze rzeczywistości społecznej. Uczestnictwo w kulturze to sposób codziennego funkcjonowania w rzeczywistości społecznej, wybór wartości ich kreacja.

Uczestnictwo w kulturze pełni określone funkcje. Wyodrębnione funkcje są zależne od rodzaju kontaktu człowieka z kulturą, jego sytuacji życiowej, od momentu i warunków w których aktualnie się on znajduje. Funkcje zostały wyróżnione przez D. Jakowskiego

(1996), J. Kargul (1996), A. Kłoskowską (1972) , H. Żuraw (1996), A. Tyszkę (1987).

### **Funkcje :**

- 1) Funkcja przekazywania dziedzictwa kulturowego polega tworzeniu przez wspólnotę specyficznego języka, mitów, obrzędów. Dzięki temu tworzy się wspólnota, która jest zespołem wartości, norm i wzorów zachowania oraz komunikacji [Kargul, 1996, s. 161]. Występuje w niej swoista transmisja trwania i kulturowej tożsamości społeczeństwa oraz zaspokojenia potrzeby przynależności, bezpieczeństwa i tożsamości osobowościowej, której składnikiem jest identyfikacja i solidarność grupy, narodowa, regionalna. Funkcja ta spełnia równocześnie zadania adaptacyjne i konserwatywne.
- 2) Integracyjna – funkcja spełnia kilka podstawowych zadań. Pierwsze dotyczy organizacji wspólnych wieczornych spotkań które początkowo zastępowały czytanie książek, i gazet. Zgromadzenia dostarczały także okazji do obiektywizacji i utrwalenia tradycyjnych przekazów grupy [Kłoskowska, 1972, s. 66]. Charakteryzowana funkcja obejmuje także przekazywanie z pokolenia na pokolenia wartości, zwyczajów, ceremoniałów oraz ich kultywowanie [Kargul, 1996, s. 161 -162]. Jednocześnie jest związana z upowszechnianiem wartości kulturowych. Ostatnie zadanie jakie spełnia funkcja integracyjna dotyczy kreacji w kontakcie z dziełem kultury. Kontakt jednostki z dziełem stwarza możliwości autentycznego przeżywania w grupie, zaistnienie w grupie, zaspokajają potrzebę afiliacji [Żuraw, 1996, s. 24].
- 3) Adaptacyjna – przystosowanie do wzorów kulturowych z zakresu różnych sfer życia społecznego w celu posługiwania się nimi w określonej społeczności. Brak akceptacji wyznaczonych form zachowań może się wiązać z sankcjami wspólnoty.

- 4) Komunikacyjna – posługiwanie się specyficznym werbalnym i niewerbalnym systemem komunikacji (język, gesty, mimika, symbol) właściwym dla danej wspólnoty [Kargul, 1996, s. 162-163].
- 5) Rozrywkowa (ludyczna) – jednostka jest uwarunkowana biologicznie i społecznie do zabawy. Człowiek dzięki uczestnictwu w kulturze zaspokaja potrzebę swobodnej ekspresji osobowości. Poprzez spontaniczny i bezinteresowny kontakt ze sztuką podmiot wychodzi poza swoją codzienność i monotonność życia tworząc swój własny charakterystyczny dla siebie świat. Świat tworzony przez jednostkę wiąże się z zadowoleniem, radością życia, przywróceniem równowagi [Żuraw, 1996, s. 21].
- 6) Kompensacyjna – wyrównywanie braków związanych z funkcjonowaniem jednostki w życiu. W kontakcie z kulturą jednostka uzupełnia swoje niedostatki w płaszczyźnie artystycznej, spontanicznej. Poprzez udział w kulturze następuje redukcja napięć i negatywnych emocji. [Żuraw, 1996, s. 22].
- 7) Relaksująca-umożliwienie człowiekowi rozładowania, łagodzenia dotkliwych sytuacji trudnych, konfliktów, wysiłku zawodowego. Kontakt z kulturą minimalizuje stres oraz zaspokaja potrzebę silnych przeżyć emocjonalnych, wzruszeń. Sednem kontaktu z kulturą jest działanie typu katharsis, pozwalające na uwalnianie nagromadzonych emocji w procesie percepcji artystycznej. Poprzez kontakt z dziełem jednostka uświadamia sobie doświadczanie przez ludzi cierpienia, choroby, poniżenia, niezrozumienia [Żuraw, 1996, s. 23].
- 8) Poznawcza – uczestnictwo w kulturze prowadzi do poznania nowej wiedzy oraz do refleksji z nią związanej [Żuraw, 1996, s. 23].
- 9) Kreatywna (twórcza) – w kontakcie z kulturą następuje zaangażowanie jednostki w tworzenie dzieła. Poprzez oryginalne zaangażowanie następuje przekształcanie grupy i wytwarzanie nieznanymi jakości. [Żuraw, 1996, s. 24].

10) Aksjologiczna – przekazywanie, ugruntowanie systemu wartości pozwalających na modelowanie postaw, tworzenie skojarzeń istotnych ze względów wychowawczych [Tyszka, 1987, s. 92].

Andrzej Tyszka analizując wyodrębnione funkcje kultury wobec jednostki i grupy wyróżnia własności znaczeniowe uczestnictwa w kulturze:

- semiotyczny – odnosi się do społecznego procesu komunikacji przez znaki i systemy znakowe;
- semantyczny – przejawia się w umiejętności odczytywania i nadawania sensu przekazom informacyjnym i wytworom symbolicznym przez ich interpretację;
- aksjologiczny – odnosi się do wartości, jej hierarchii i utwalonych sposobów wartościowania;
- normatywno-sterowniczy to znajomość norm i wzorów oraz regulacja i samoregulacja zachowania zgodnie z normami i wartościami;
- psychologiczny – odnosi się do cech osobowości i wyuczonych umiejętności, zwłaszcza ekspresji i impresji, które w rezultacie spowodują aby przyswojone treści kultury zostały przedmiotem życia wewnętrznego jednostki;
- poznawczy – odnosi się o zasobu, organizacji informacji i wyposażenia konceptualnego umożliwiającego orientację w sferze doświadczeń i doznań symbolicznych;
- socjologiczny – obejmuje sferę symbolicznej identyfikacji z grupą i pozycji w grupie oraz wspólnoty wartości gwarantujących integrację jednostek w grupie [Tyszka, 1987, s. 95-96].

Wyodrębnienie funkcji kultury i obszarów wpływu na jednostkę prowadzi do stwierdzenia, że kultura oddziałuje na członków społeczeństwa za pośrednictwem treści oraz interpretującego, sensotwórczego przeżycia związanego ze świadomym uczestnictwem w kulturze. Sednem partycypacji w kulturze są skutki w sferze psychospołecznej człowieka. Człowiek dokonuje wyboru

uczestnictwa zgodnie ze swoim gustem estetycznym, który jest obecny w każdym doświadczeniu oraz reprezentowanym habitusie [Tyszka, 1987, s. 95-96].

Kultura jest w pewnym sensie obrazem ujawniającym tendencje rozwoju cywilizacyjnego, ekonomicznego i społecznego. Można więc zauważyć nowe tendencje które pojawiły się we współczesnej kulturze. Zalicza się do nich globalizację, komercjonalizację, oraz amerykańizację. Globalizacja wartości kulturowych polega na przesyłaniu dzieł kultury w dowolne miejsce na świecie poprzez nowoczesne środki technologiczno - informatyczne. Komercjonalizacja kultury ujawnia autentyczną sytuację społeczeństwa. Ostatnia tendencja - amerykańizacja kultury polega na przenikaniu informacji, wartości, zachowań kultury amerykańskiej do krajów europejskich” [Bombol, Dąbrowska, 2003, s. 147].

W Polsce odnotować można konkretne wskaźniki zmian które wystąpiły w okresie transformacji i zderzenia z dostępem do międzynarodowej kultury. M. Bombol i A. Dąbrowska wyróżniają następujące tendencje które pojawiły się w kulturze polskiej:

- małe zróżnicowanie językowe i religijne, co decyduje o skali zawartości kulturalnej społeczeństwa;
- przypisywanie kulturze ważnej roli w życiu społecznym i politycznym kraju oraz na arenie międzynarodowej;
- wyznawanie wartości rodzinnych i religijnych;
- świadomość przynależności do określonych kręgów kulturowo - cywilizacyjnych;
- oddziaływanie międzynarodowej komercyjnej kultury masowej dzięki otwartości granic, sieci satelitarnej oraz przyjmowanie zachodnich wzorców zachowań i konsumpcji;
- słabość prywatnego mecenatu i sponsoringu, który jest silnie skomercjalizowany i niestabilny [Bombol, Dąbrowska, 2003, s. 147].

Technologie komunikacyjne i informacyjne są najważniejszymi dziedzinami wpływającymi a może i odpowiedzialnymi za transfer wiedzy w obszarze kultury i innych sfer badawczych. Za pomocą

multimedialnego i interaktywnego przekazu kierują dystrybucją i konsumpcją dzieł kultury. Skutkiem transmisji rynku kultury kształtuje się swoisty obszar kreacji, twórczości. Jest on odpowiedzią na wytworzenie się nowych technik kontaktu z kulturą. Generowane oferty kultury poprzez komunikację multimedialną kształtują nowy typ odbiorcy / twórcy – prosumenta.

**ZADANIA:****Zadanie 1.**

Podział definicji czasu wolnego zastosowany przez M. Czerepaniak-Walczak i K. Naumowicz. Określ, czy poniższe zdanie jest prawdziwe, czy fałszywe.

Definicje czasu wolnego na przyporządkowane do kategorii o charakterze funkcjonalnym i strukturalnym są podziałem przyjętym przez K. Naumowicz.

**Zadanie 2.**

Przyporządkuj do odpowiednich kolumn cechy i funkcje czasu wolnego (różne pojęcia)

Cechy czasu wolnego	Pojęcia	Funkcje czasu wolnego
	1. autohedonizm	
	2. integracyjna	
	3. kontrolna	
	4. autoteliczność	
	5. dowolność	
	6. rekreacyjna	
	7. bezinteresowność	
	8. Nieformalny charakter	
	9. edukacyjna	
	10. Umożliwia doświadczanie wolności	
	11. wychowawcza	
	12. Kompensacyjna	

## Zadanie 3.

Rodzaje zajęć podejmowanych w czasie wolnym.

Przyporządkuj rodzaj zajęć do opisu.

Zajęcia	Opis
Regeneracyjne	1. Uprawianie dla przyjemności różnych dyscyplin sportu
	2. Prace społeczne
Rehabilitacyjne	3. Związane ze sferą psychiczną: czytanie, słuchanie radia muzyki
	4. Doksztalcanie się
Rozwój fizyczny	5. Leczenie i profilaktyka chorób
	6. Zajęcia dotyczące sfery estetycznej: zwiedzanie muzeów
Rozwój duchowy	7. Związane z regeneracją fizyczną spacer, leniuchowanie
	8. Zajęcia dotyczące sfery emocjonalnej

## Zadanie 4.

Cztery rodzaje uczestnictwa społecznego którego istotą jest system aksjonormatywny. Przyporządkuj opis do nazwy.

Typ uczestnictwa	Opis
Konformizujące	1. Brak respektowania systemu aksjonormatywnego i jednocześnie nie przeciwstawianie mu innych wartości
Kreatywne	2. Brak akceptacji lub rozeznania w systemie aksjonormatywnym i przeciwstawianie się mu.
Pasywne	3. Odtwarzanie i przestrzeganie funkcjonującego systemu aksjonormatywnego
Destrukcyjne	4. Respektowanie ładu aksjonormatywnego ale też dopuszczalne przekształcenie jego niektórych składników



## Zadanie 5.

Motywy uczestnictwa w kulturze. Prawda / Fałsz

- 1) „powiększenie swojego stanu posiadania, bogacenie się,
- 2) kolekcjonowanie,
- 3) nie nawiązywanie stosunków towarzyskich,
- 4) podkreślanie życiowego sukcesu, prestiżu,
- 5) uzyskanie aprobaty środowiska,
- 6) doznawanie wzruszeń estetycznych,
- 7) potrzeba dążeń intelektualnych,
- 8) zaistnienie w estetyce,
- 9) przynależność do pewnej grupy społecznej.

## Zadanie 6.

Jakie wyróżniamy funkcje uczestnictwa w kulturze?

Podkreśl prawidłowe:

- 1) Przekazywania dziedzictwa
- 2) Transformacyjna
- 3) Integracyjna
- 4) Adaptacyjna
- 5) Kierownicza
- 6) Komunikacyjna
- 7) Rozrywkowa
- 8) Kompensacyjna
- 9) Transmisyjna
- 10) Relaksująca
- 11) Poznawcza
- 12) Semiotyczna
- 13) Wychowawcza
- 14) Opiekuńcza
- 15) Kształcąca
- 16) Kreacyjna
- 17) Aksjologiczna

## Zadanie 7.

Własności znaczeniowe uczestnictwa w kulturze.

Przyporządkuj nazwy do znaczenia.

Nazwa	Znaczenie
Semiotyczny	1. odnosi się do zasobu, organizacji informacji i wyposażenia konceptualnego umożliwiającego orientację w sferze doświadczeń i doznań symbolicznych;
Semantyczny	2. znajomość norm i wzorów oraz regulacja i samoregulacja zachowania zgodnie z normami i wartościami;
Aksjologiczny	3. przejawia się w umiejętności odczytywania i nadawania sensu przekazom informacyjnym i wytworom symbolicznym przez ich interpretację;
Normatywno - sterowniczy	4. obejmuje sferę symbolicznej identyfikacji z grupą i pozycji w grupie oraz wspólnoty wartości gwarantujących integrację jednostek w grupie
Psychologiczny	5. odnosi się do społecznego procesu komunikacji przez znaki i systemy znakowe
Poznawczy	6. odnosi się do cech osobowości i wyuczonych umiejętności, zwłaszcza ekspresji i impresji, które, w rezultacie spowodują aby przyswojone treści kultury zostały przedmiotem życia wewnętrznego jednostki;
Socjologiczny	7. odnosi się do wartości, jej hierarchii i utrwalonych sposobów wartościowania;

**ODPOWIEDZI DO ZADAŃ:**

Zadanie 1.

falsz

Zadanie 2.

Cechy czasu wolnego: 1, 4, 5, 7, 8, 10;

Funkcje: 2, 3, 6, 9, 11, 12.

Zadanie 3.

Regeneracja: 3, 7;

Rehabilitacja: 5;

Rozwój fizyczny: 1;

Rozwój duchowy: 2, 4, 6, 8.

Zadanie 4.

Konformizujące: 3; Kreatywne: 4; Pasywne: 1; Destrukcyjne: 2.

Zadanie 5.

Prawda: 1, 2, 4, 6, 7, 9;

Falsz: 3, 5, 8.

Zadanie 6.

Poprawne funkcje: 1, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 16, 17.

Zadanie 7.

Semiotyczny 5, semantyczny 3, aksjologiczny 7, normatywno-sterowniczy 2, psychologiczny 6, poznawczy 1, socjologiczny 4.

LITERATURA WYKORZYSTANA NA POTRZEBY TEKSTU ORAZ ZALECANA  
DO STUDIOWANIA

- Bajkowski T., Sawicki K. (red.), *Młodość Kultura Tożsamość. Trans Humana*, Białystok 2012.
- Barański J., *Rola antropologii w badaniach kultury popularnej i tożsamości*. W: *Kultura popularna. Konteksty teoretyczne i społeczno – kulturowe*, Impuls, Kraków 2010.
- Bobrowicz W., *Internet, Kultura, Edukacja*. Verba, Lublin 2006.
- Bombol M., Dąbrowska A., *Czas wolny. Konsument, rynek, marketing*. Wydawnictwo K.E. LIBER, Warszawa 2003.
- Bourdieu P, Wacquant L. D., *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.
- Burszta W. J., *Opisać rewolucję* [w:] Filiciak M., Danielewicz M., Halawa M., Mazurek P., Nowotny A., *Młodzi i media. Nowe uczestnictwo w kulturze. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS*, Warszawa 2010.
- Czapiński J., Panek T. (red.) *Diagnoza społeczna 2013, Warunki i jakość życia Polaków*. Raport, Warszawa 2014.
- Czerepaniak-Walczak M., *Gdy po nauce mamy wolny czas...*, Wydawnictwo „PoNaD”, Szczecin 1997.
- Czerepaniak-Walczak M., *Wychowanie do czasu wolnego: poszukiwanie miejsca dla homo ludens w świecie homo faber*. [w:] M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, *Wychowanie*. Tom 2, GWP, Gdańsk 2007.
- Daszykowska J., *Czas wolny a jakość życia nauczycieli studiujących*, Kraków 2005.
- Dąbrowski Z, *Czas wolny dzieci i młodzieży*. PZWS, Warszawa 1978.
- Gajda J., *Telewizja a upowszechnienie kultury*. IWZZ, Warszawa 1982.
- Grad J., *Badania Uczestnictwa w kulturze artystycznej w polskiej socjologii kultury: analiza metodologiczno-teoretyczna*, UAM, Poznań 1997.
- Grad J., Kaczmarek U., *Organizacja i upowszechnianie kultury w Polsce. Zmiany modelu*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1996.
- Grochociński M., *Przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego*, WSiP, Warszawa 1979.
- Jankowski D., *Dwa modele aktywności kulturalnej: maksymalizacja percepcji oraz twórczość i autoedukacja, Implikacje pedagogiczne*

- [w:] *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*. (red.) I. Wojnar, J. Kubin, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy prezydium PAN, Warszawa 1998.
- Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*. Warszawa: PWN, 1972.
- Kargul J., Aktywność kulturalna ludzi dorosłych i jej zagrożenia, [w:] *Wprowadzenie do andragogiki*. (red.) T. Wujek., Ośrodek Kształcenia i Doskonalenia Kadr Instytut Technologii Eksploatacji, Warszawa 1996.
- Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1983.
- Kłoskowska A., *Společne ramy kultury*, PWN, Warszawa 1972.
- Melosik Z., Młode pokolenie a przemiany kultury współczesnej [w:] *Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży*. (red.) B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, Wydawca: Centrum Animacji w Warszawie, Zielona Góra 2000.
- Melosik Z., *Tożsamość all inclusive – konteksty społeczno-kulturowe* [w:] *Kultura popularna w społeczeństwie współczesnym, Teoria rzeczywistość*, (red.) J. Drozdowicz, M. Bernasiewicz, IMPULS. Kraków 2010.
- Modrzewski J., *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne*. UAM. Poznań, 2004
- Morin E., *Kultura czasu wolnego* [w:] *Wiedza o kulturze. Antropologia kultury*, (red.) A. Mencwel, Uniwersytet Warszawski 2005.
- Naumowicz K., *Turystyka*. Wyższa Szkoła Biznesu, Piła. 1998.
- Nowalska-Kapuścik D., *Czas wolny czy czas niewolny? O znaczeniu czasu wolnego w społeczeństwie konsumpcyjnym* [w:] *Czas ukoj nas? Jakość życia i czas wolny we współczesnym społeczeństwie*. Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Olbrycht K., *Aksologiczny sens upowszechniania kultury i edukacji kulturalnej*. [w:] *Upowszechnianie kultury – wyzwaniem dla edukacji kulturalnej*, (red.) K. Olbrycht, E. Konieczna, J. Skutnik, Adama Marszałek, Toruń 2008.
- Pankowska K., *Kultura – sztuka – edukacja w świecie zmian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.
- Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*. Wydawnictwo FREL, Nowy Dwór Mazowiecki 2014.
- Przeclawska A., *Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowania*. PWN, Warszawa 1976.
- Rogalski W., *Uczestnictwo w kulturze czy kulturowe uwarunkowania uczestnictwa. Refleksja na pograniczu andragogiki i kulturoznawstwa*, [w:] *Stan i perspektywy rozwoju refleksji*

- nad edukacją dorosłych.* (red.) T. Aleksander, D. Barwińska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków – Radom, 2007.
- Tyzka A., *Interesy i ideały Kultury*, PWN, Warszawa 1987.
- Urbanek J., *Uczestnictwo młodzieży akademickiej w kulturze*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002.
- Winiarski R., *Wstęp do teorii rekreacji*, Kraków 1989.
- Winiarski R., *Zmiany w wychowaniu pozaszkolnym na początku lat dziewięćdziesiątych* „Problemy opiekuńczo - wychowawcze”, 8/1995.
- Wnuk-Lipiński E., *Czas wolny – współczesność i perspektywy*, PWN, Warszawa 1985.
- Żuraw H., *Uczestnictwo kulturalne młodzieży niepełnosprawnej*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1996.
- Sułkowski B., „*Społeczne ramy kultury*” czterdzieści lat później. *Pięć modeli komunikacji kulturowej*, „Kultura i Społeczeństwo”, 4/2011.
- Zajdel K., *Praktyki kulturowe współczesnej młodzieży gimnazjalnej, działania kontrkulturowe* [w:] Bajkowski T., Sawicki K. (red.), *Młodzież Kultura Tożsamość*, Trans Humana, Białystok 2012.